

ARCOK TÖRÖTT TÜKÖRBEN

1944. március 19-e hirtelen változtatta meg az életemet. Pontosan emlékszem arra képre: a Lajosmizsei útról érkezve, német katonai teherautók bukkantak föl a Jókai utcában. A mai egészségház helyén álló lakóházak előtt ácsorogtam, szemben a piarista rendházzal és kollégiummal. És szemben a szűk utcával, amely a piachoz vezetett. A piac még ma is megvan, de eltűntek környezetéből a kis boltok, a hófehércú Kerekes Marika tejcsarnokja is, ma helyükön csúnya üzletközpont éktelenkedik, s eltűnt az emeletes ház is, amelyben későbbi francia tanárunk lakott, akit akkor még nem ismertem, s egy angolkisasszonyokhoz járó mesebeli székeségű leányzó, akit viszont szerettem volna közelebbről megismerni, ez azonban nem sikerült. Az úttest két oldalán, a járdán emberek álltak, s ellentétben némely fővárosi visszaemlékezőkkel, nem éljeneztek. Emlékezetem szerint némán, döbbenet, sápadtan bámulták a nem mindennapi erődemonstrációt. Mindaddig mi csak magyar csapatok vonulásának lehettünk tanúi. Gyalogosokat, kerékpáros alakulatokat, legjobb esetben fogatolt, lóvontatású járműveket láthattunk; s a legnagyobb kaliberű „lövegek”, a gulyáságyúk voltak. Ezeket a pörköltillatú harci eszközöket két keréken vontatták lomha lipicai lovak vagy agyonstrapált, parasztoktól rekvirált csontos gebék.

Visszatérve a megrendítő vasvonulásra, az is megkülönböztette a németeket a magyaroktól, hogy nemcsak ruháik szürkéltek, hanem járműveik is tompa, sötétszürkében dübörögtek a bazaltköveken, sűrű, fekete füstöt pöfögve magukból. Az első gépjárművek elérték a főteret, a Beretvás szálló sarkát és a zsinagóga felé haladtak, amikor a rendházból kirajzott néhány piarista szerzetes, köztük osztályfőnököm, hazakergetett bennünket, a rendház oldalán állókat pedig beterelték a kollégiumba. Megint Illés Endre kedvenc szavát, a pontosant kell használnom, pontosan tudtam, hogy Magyarország végzetesen és végleg elvesztette függetlenségét, és ennek fölismerése rettenetes megrázkódtatással járt számomra. Iskolai neveltetésünk magától értetődően hazafiasságra és szabadságszeretetre összpontosult. A konviktus sarkán a branyiszkói hős, Erdősi Imre emléktáblája, a piarista papé, aki a 33. honvéd zászlóalj pap létére győzelemre vezérelte. Ezt a győzelmet, mi kecskeméti piaristák magunkénak tartottuk és büszkék vol-

---

tunk rá. A német bevonulást pedig Erdősi Imre megszegényítésének éreztem, annak ellenére, hogy a már elemista koromban meggyűlöltetett trianoni békét a németek korigálták, részigazságot szolgáltatva Magyarországnak.

A Fráter utcán mentem haza a Losonczy utcába, amit arról a várkapitányról neveztek el, aki föladta Temesvárt. Evekig szégyelltem, hogy a gyáva várkapitány utcájából járok a hős szerzetes iskolájába. Ez a mai ember számára talán érthetetlen, de iskolai nevelésünk hazaközpontú volt. A haza Nagy Magyarországot jelentette, s az elszakított területeken hozzánk tartozó testvéreink sínylődtek. Ezt az érzést ültette belénk Homoki Rózsi néni, aki még jól ismerte Ferenczi Idát, Parragh tanító bácsi, aki fekete bocskaiában járt az iskolába és a krétaportól szürkén távozott. Domján tanító bácsi pedig kőkeményen nevelt, mondhatni történelmi jussunk visszaszerzése érdekében. A trianoni terrorbéke gyűlöletére és az elszakított magyarság iránti mélységes aggodalomra hangoltak bennünket. Mindez hozzátartozik akkori lelkiállapotom megértéséhez, ahhoz a kétségbeeséshez, amit ott, szemben a rendházzal, a dübörgő járművek füstjében éreztem.

Legszelídebb lelkű tanárunk Ifjú Sebestyén 1933-ban magyarosított Jungról, s iskolatársaim között is többen akadtak, akik elhagyták német nevüket. Kecskeméten ez egyébként is divat volt, már a 19. században is, a zsidók is Kunra, Keményre, Székelyre magyarosítottak, kivétel volt a Feldmann vagy a Fantó. Talán azért, mert császári és királyi udvari szállító vagy fényképész címmel büszkélkedhettek cégtáblájukon. Rettegésemet és szorongásomat fokozta apám hírhedett pesszimizmusa. Langyos, virágillatú nyári estéken a nagy eperfa alatt egyfolytában rémíszttgette barátait azzal, hogy a háborút elveszítjük, zsidó barátait pedig azzal, hogy a németek meg fogják szállni az országot és akkor az ő sorsuk is kilátástalanná válik majd. Senki sem hitt neki, én sem. Annak ellenére nem, hogy egy tiszaparti cserkész táborozáskor kihallgattam idősebb cserkészvezetők beszélgetését, sátruk tövébe lapulva. Azt reméltem persze, hogy szerelemről, ismerős, apácaneveldés lányokról fecsegnek ki bizalmas és sikamlós titkokat. Az egyik csontsovány, érettségiző diákról tudtuk, hogy a Fecske utca törzsvendége vasárnap délutánonként, mert ama üzleti szempontból holt időszakban a diákok féláron kapták meg a kívánt szolgáltatást. Nos, legnagyobb csalódásomra politizáltak. Acsay Szucsá, Nagy Pista, későbbi pesti ügyvédek arról tárgyaltak, hogy a háborút elveszítjük a túlerővel szemben. És ez hadbalépésünk kezdetén, kioltott tábortűz füstszagú éjszakáján, sátorban hangzott el a Tisza parton. Ott merült föl előttem először az a lehetőség, hogy a németek megszállhatnak bennünket, ami veszтүнket okozza majd, mert nem tudunk kiugrani a veszтésre álló háborúból, vagy ha nem szállnak

---

meg, akkor földrajzi helyzetünk miatt ragadunk bele a bajba, vagyis akármilyen történik, tragédiánk elkerülhetetlen. Ez volt az oka, hogy a német páncélos alakulatok bevonulása Kecskemétre, világvége hangulatot gerjesztett bennem.

A német katonai jelenlétnek kezdetben semmi következményét nem érzékeltük. Akadtak majomlányok, akik sétálgattak velük, igaz, csak az együgyűbb társadalmi rétegek közül, a középosztály és a parasztság távol tartotta lányait a megszállóktól. Nyilas alig volt, egyet én is ismertem, süketnéma favágó volt szegény, akit a kilátástalan jövő és a nyomor vitt közéjük, de a németeket ők sem kedvelték.

A megszállás első baljós jelét nekem kellett megszenvednem. Gondolom. Iskolából hazajövet, megtámadtak az utcán. Akkora pofont kaptam, hogy földagadt a képem. Ebédnél apám azonnal észrevette. Arra máskülönben nem emlékszem, hogy nyoma lett volna az utcákon valamiféle antiszemita hecckampánynak. A legföltűnőbb apám nevéhez kötődött. Holmi suhancok megtámadták Székely cipőgyáros fiákerjét, azt is inkább osztályirigységből, mintsem faji előítéletből, lévén többségük cigány. Pechjükre apám is a kocsiban ült, s revolverjét előkapva a levegőbe lőtt, s lövöldözve végigkergette a városon a renitenskedőket.

Visszatérve megpofoztatásomhoz és az ebédhez. Apám félegyig evett, majd lefeküdt tíz percre mindennap, azután visszament a hivatalba. Most azonban az íróasztalához telepedett s a mindig bezárt fiókból kivett egy ezüstözött forgópisztolyt, egy másiktól kicsiny barna papírdobozt, a dobozból töltényeket. A középső fiókból reszelőt. Az amúgyis tompavégű golyókat lereszelte, majd betöltötte a forgó tárat és halkán elmagyarázta a művelet lényegét:

– Most olyanok ezek a lövedékek, mint a dumdum golyók. Roncsolnak. Ha valaki mégegyszer megtámad, hasbalövöd. Tudom, jó céllövő vagy, de a haslövés a legbiztosabb. Azonnal ártalmatlanná teszed ellenfeled, legföljebb elvérzik. És szó nélkül átnyújtotta a pisztolyt. Volt neki több is, egy másik forgópisztoly, fekete, meg egy tenyérbe simuló belga browning. Ez utóbbival kergette meg Székely Pista bácsi támadóit.

Apámról tudni kell, hogy tizenhét sebesülés nyoma éktelenkedett a testen. Golyó és kardvágás nyomok. A golyókat az első világháborúban kapta be, volt haslövése is, amitől élete végéig szenvedett. Erről később. A kardvágásokat párbajban szedte össze. A sors furcsa fintora volt, hogy amikor Pestre költöztem 1947-ben, a BEAC-ban bizonyos Ganzmann Ferenc, akkor már hajlott korú és hátú vívótréner keze alá kerültem, akinél apám vívóleckéket vett még az első világháború előtt, hiszen párbajait akkortájt

---

abszolválta. Rettenetes természete volt, indulatos és vakmerő, mellette szépen kifejlődött a kisebbségi komplexusom, hozzá képest gyávának éreztem magam. Félelmeimet azonban apám előtt mindig eltitkoltam. Csak neki szerettem volna imponálni, de erre sohasem nyílt alkalmam. Az írókat, az irodalmat nem sokra tartotta, azt hiszem egyetlen soromat sem olvasta soha. De Karinthyt ő mondott nekem először. A Mariska és Károly bácsi balladáját, amit persze pesti kabaréban hallott, s megjegyezte. Apám imádta a színházat, cirkuszi mutatványtól a shakespeareai tragédiáig. És a mozit. Chaplint vele láttam először, a Gyenes téren a szabadtéri moziban, Buster Keatonról vagy Harold Lloydról nem is beszélve. Nagyanyám fivére, apám nevelőapja görög bankár volt, mellesleg földbirtokos, a bankári keresetből futotta kedvelt nevelt fia szórakozására. Apám Pestre járt kabaréba, Bécsben operettet hallgatott, Salzburgba pedig a komoly zene vonzotta. Nagyapám emlékezetére Bayreuth-ban „nézte” meg az *Istenek alkonyát*. Latin-görög szakos nagyapám operabolond volt. Már a tizenkilencedik század végén Wagner rajongó volt. Gyermekait operahősnőkről nevezte el, apámnak a Radamesz nevet szánta. A nők ellenállása akadályozta meg ezt, s így lett apród hadvezér helyett. Apám is roppant muzikális volt, zene és zene között nem tett különbséget, az egyszer hallott dallamot hibátlanul eldúldolta. Hiába járattak egy Kodály Zoltán zenei képzőbe elemista koromban, muzikalitásban is messze elmaradtam tőle. Egy kiugrási lehetőségem maradt csak, a céllövészet. A legjobb minőségű versenypuskát kaptam meg 1941 karácsonyára nem is érdemtelenül, mert egy-két éven belül országos ifjúsági céllövő bajnok lettem. Tágas udvarunkban gyakoroltam, s ez némi előnyt jelentett keveset és kedvezőtlen körülmények között tréningező társaimmal szemben. Meglehetősen önteltséggel hoztam családom tudomására céllövő sikereimet, míg apám kivette a kezemből a puskát és tíz méterről lelőtt egy gombostűt. Nem csalás, csak ámítás. Ha egy 4x4 centis fehér papírlapot pontosan kettéhajtunk, és leállítjuk a gombostű mögé, a jól látható lapot közepén találva, a láthatatlan gombostű is röpül. Apám trükkös ember volt, játékos és tréfamester. Mutatványát én is megismételtem az írószövetség szigligeti nyaralójában a 60-as években. Az újságírók urológus főorvosa rendszeresen ott nyaralt és légpuskáját mindig magával hozta. A szigligeti park végében lövöldöztünk némely író csodálkozására, akik viszont ping-pongban vertek meg bennünket.

Ha már a lövöldözésnél tartunk. 1944-ben összegyűjtötték az ország legjobb ifjúsági sportolóit Balatonszárszóra, egy hatalmas gyepes fennsíkon vert táborba, ahol különleges katonai kiképzést kaptunk. Feledhetetlen emlékem egy félkarú jutasi őrmester, aki a taposó akna, a kézigránát és egyéb

---

robbanó szerkentyűk előadója volt. Rögeszmésen ragaszkodott a katonai szabályzathoz. A páncélosok ellen alkalmazott akna csak bizonyos súlyú nyomásra aktivizálódott. Ezt bizonyítandó rálépett szemünk láttára egy kiélesített aknára. Meg kell hagyni, óvatos duhaj volt, mert bennünket jó húsz méterre állított föl a tetthelytől. A nyeles gránátot sisakban, a feje fölé tartva robbantotta föl, mondván a szabályzat szerint annak is megvan a hatósugara; a robbanás a kezét, a fejét, a testét nem érheti. A Gerbaud cukrászda tulajdonosának unokája is köztünk volt, ha jól emlékszem atléta vagy tornászként, aki ezt a mutatványt már megsokallta és panaszt tett a táborparancsnoknak, egy századosnak vagy őrnagynak. A válasz tömör volt és ennyi: „A barom. A másik kezét is így veszítette el.” Már akkor megtanultam, semmiféle szabályzathoz nem érdemes mereven ragaszkodni, kivált ha az életünket veszélyezteti.

Irtózatossá kemény kiképzést kaptunk. Páncélököltől géppuskáig és a teljességgel értelmetlen és haszontalan nehéz puskáig. Egy társunk ez utóbbival gyakorlatozva, szétfeszített lábakkal, másfél métert szánkázott hátrafelé és combtő középre fogott egy fiatal, vékony nyárfát... Még súlyosabb sebesülést okozhatott az első világháború előtti időkből megmaradt mannlicher puska. Ezt a muzeális típust még a második világháború után is használták nálunk. Irtózatossá rúgott hátra, s ha valaki rosszul szorította be a vállgödrébe, a kulcscsontját is eltörhette. A tanfolyamot sikeresen elvégeztem, ezt a mesterlövész bojt is tanúsította, ami garantálta, ha bevonulok katonának őrzetetői fokozaton kezdem...

1944 augusztusában meg is kaptam a behívót. Akkor már szokás volt leventékből, kiskorúakból különféle segédcapatokat, sőt rohamcsapatokat kialakítani. Köztük sokan hősiesség magatartást tanúsítottak, de kevesen maradtak életben. Az én ismerőseim is, akik abba a csapatba kaptak behívót, ahová én tizenöt évesen, mind meghaltak.

Nem vonultam be, nem gyávaságból. A behívó megérkezése előtt vagy egy hónappal apámat elvitte a német tábori csendőrség.

Egy szikrázó, napsütötte nyári délelőtt, fél tizenkettő körül, váratlanul német katonák lepték el a házunkat. Apámat keresték. Szétszóródtak a házban, elbújtak, amiből rögtön kiderült: tudták, hogy apám nincs otthon. A nyilas favágó a hátsó udvarban tevékenykedett, a németek oda is bekukkantottak, de a tyúkol és a disznóól oly büdös volt, hogy onnét elmenekültek. A már említett nyilas, Kis Ferenc, titokban kifeszítette a szomszéd deszkakerítését az ólak mögött és átosont a szomszédba. Ez a vészkijárat az orosz megszállás idején nagy szolgálatot tett a folyton menekülő fiatal nőknek. Fölül meghagyott Ferenc egy szöveget, s azon lehetett lengedeztetni a

---

deszkát. Aki nem ismerte a titkot, nem is sejtette, hogy ott egy vészátjáró van.

Tény és való, hogy apám nem jött haza. A németek unalmukban kutakodtak a lakásban, azt is tudták, vannak lőfegyvereink, amikor azonban megtalálták apám katonai kitüntetésait, köztük osztrák és német emlékkeresztek mellett egy német vaskeresztet is, vezetőjük egy bizonyos Gerhardt Ratke őrmester leállította a kutatást. Tudta, protekcióval nem lehetett vaskereszthez jutni. Egy idő múltán szedelőzködtek, s az őrmester hűgomra mutatott. Majd a kislány elvezet bennünket a papa hivatalába. Anyám rögtön rosszat sejtett és tiltakozott, majd ő megy, de a németek hajthatatlanok maradtak. Én sem kellettem nekik. Persze nem mentek a pénzügyigazgatóságra, jól tudták, apám megsejtett valamit és meglépett. Hűgomat túszként vitték magukkal. Este ismét megjelent Gerhardt Ratke, megadta a nevét, címét, hol keresse apám. Úgy mondta, a kislányt csak neki adják ki, a biztonság kedvéért.

Apám viszont tökéletesen fölszívódott. Nem tehattünk egyebet, rohangáltunk a városban, ismerősökhöz, barátokhoz és híreltük: ha apám nem kerül elő, a kislány a német fogságban marad. Három izgalommal teli nap múltán hűgom egyedül jött haza, ebből tudtuk meg, apámhoz végre eljutott a hír és önként jelentkezett.

Sajnos, a kislány a nyirkos, hideg pincében megfázott, tüdőgyulladást, majd tuberkulózist kapott. A pincében gerjesztett betegségláncból máig nem gyógyult ki teljesen.

Hozzá tartozik apám egyéniségéhez, hogy nem politizált, barátai között jobboldali politikusok is voltak, akkor már üldözött zsidók is, és a városban csellengő néhány kriptokommunista is, akiket inkább kelekótya bolondoknak tartott a közvélemény, mintsem veszedelmes fölforgatóknak. Molnár Eriknek sem volt sok böcsülete. Tyúkper-üggyvédnek becézték. Nem is bántotta őket senki. Faragó Gábor csendőrparancsnok gyermekkori jóbarátja és cőgerájbeli bajtársa volt. Apám oly mértékben volt renitens, hogy a parancsniok s nagyváradi hadapród iskolában leszerelését javasolta. Egy őrmesternek kellett volna Pestre kísérenie a tizenöt éves suhancot, aki azonban a szolnoki kompnál meglépett őrzőjétől. A partról átugrott a komptestre, amit az öreg katona már nem tudott utánozni.

Először Liszka Béla polgármestert kerestük meg, aki 1944 után a vatikáni rádió munkatársa lett, azután Horváth Ödönt a Kecskeméti Közlöny főszerkesztőjét, akit, ha jól emlékszem a kommunisták meghurcoltak és bebörtönöztek, majd Kiss Endrét, aki Vácott halt meg börtönben, Bende Sándor bankár kereste meg Faragó Gábort, aki azt válaszolta, csak akkor

---

tud segíteni, ha megtudjuk, hol tartják fogva apámat, máskülönben a németek letagadják, hogy náluk van.

Ekkor lépett ismét a képbe Gerhardt Ratke. Mivel tudtam a címét, kibikliztem a kecskeméti repülőtérre és jelentkeztem a megadott kapunál. A német örök Ratke neve hallatán rögtön beengedtek. Gerhardt Ratke egy terepjáróval bóklászott a reptéren, azonnal megismert és bevitt egy fabódéba, ami irodaként szolgált. Kérésemre megadta a címet, a László Károly utcai Gestapo házat, ahol hűgomat pincébe zárták. Ez az utca és ez a ház még egyszer előfordul később, apám és az ávéhá vonatkozásában. Ratke őrmester szomorú volt és szórakozott. Alig figyelt rám, pedig német szöveg megértéséhez az átlagosnál nagyobb koncentrációra volt szükség. Rákérdeztem baja okára, én, akinek az apja a gestapónál időzött éppen. Jobb csuklóját mutatta, rajta az óraszíjat, a szíjon egy kis kerek medaillet, amin egy szőke anya volt látható két szőke kislánnyal. A családom, mondta. Akkor szőnyegbombázták éppen Hamburgot, amikor maguknál jártunk. Azóta nincs hírem róluk. Nem várt együttérzést, részvételt, családjá eltűnését mint valami száraz tény közölte. Látszott rajta, halálosan belefáradt mindenbe. Azt tudtam, ez a csapat helybeliek bejelentésére száll ki a meghódított területeken és gyűjti be a veszedelmesnek tartott személyeket.

– Sok följelentést kaptak Magyarországon?

– Mihez képest sokat? – kérdezett vissza. – Ahhoz képest, hogy maguk szövetségesek és tőlünk kapták vissza az elrabolt területeik és honfitársaik jelentős részét, kevés bejelentést kaptunk. Ahhoz képest is keveset, amennyit a velünk ellenséges országokból gyűjtöttünk be. Érdeklík a pontos adatok? A háború első pillanatától kezdve a front mögött haladtam és a hátszágokat biztosítottam.

Elővett egy nagyméretű könyvszerű jegyzéket és belelapozott. Precízen vezette, könyvelte a bejelentéseket. Felém fordította a jegyzeteket. Ott láttam apám nevét is helyes magyarsággal írva: Oszkár Szalay. Az á, vesszővel, az y – ypszilonnal. Amire még ma sem képes minden magyar hivatal. A följelentő nevét azonban eltakarta hüvelykujjával.

– A franciák például ellenségeink, örök időktől fogva. Náluk több segítőkészséget tapasztaltam, mint maguknál, akik állítólag a szövetségesek. Egy valamit tudomásul kell vennie. Sehol sem jutottunk volna bujkáló zsidók nyomára, ha a bennszülöttek nem segítenek. Kooperáció nélkül mindenütt tehetetlenek lettünk volna. A német népnél az ilyesmi nem fordulhatna elő. Ezért vagyunk különbek mint Európa többi népe.

Szégyelltem magam Európa nevében is. Igaz, akkor még sejtelmünk sem lehetett a keletnémetek háború utáni együttműködéséről a staszival és kgb-vel.

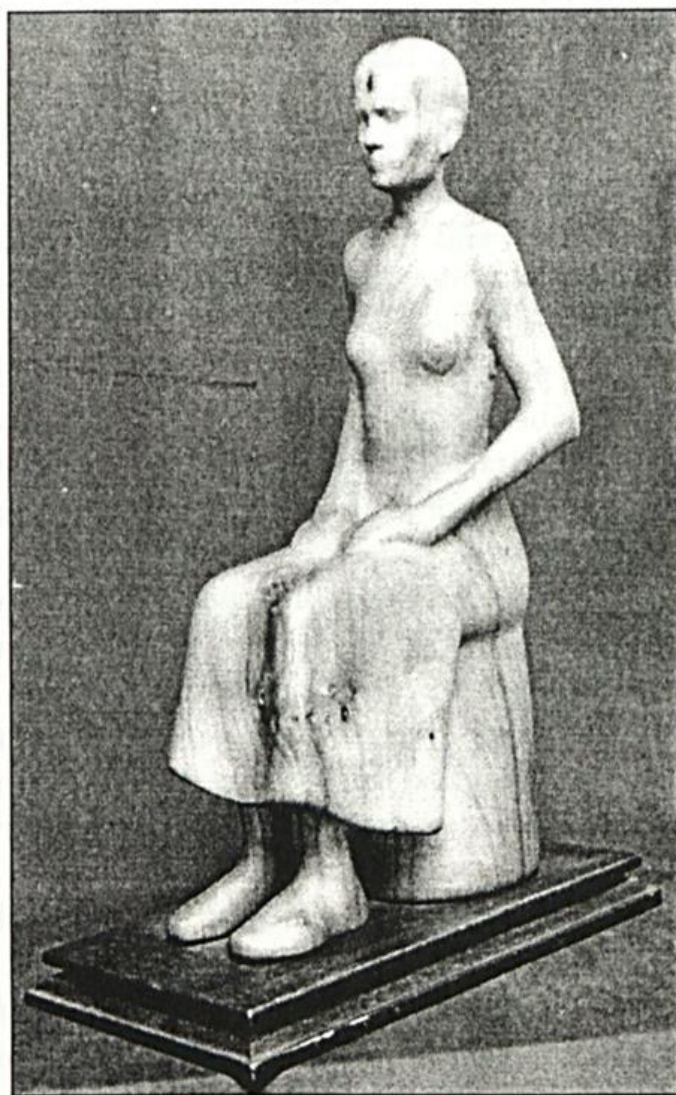
Elmefuttatásunknak Európáról egy kétméteres őrjögő magyar csendőrőrmester vetett véget. Berontott az irodába és mellbe vágta a német őrmestert, mögötte magyar és német táborig csendőrök fegyvert szegezve egymásra. A magyar csendőr kiváló németséggel ordított: letartóztatom, hadbíróság elé állítatom, idegent engedett be a repülőtérré!

Gerhardt Ratke halálosan nyugodt maradt. Két mondatban elmondta, mijáratban vagyok. A szabályzat nem tiltja, hogy a lefogottakról ne tájékoztassa a rokonokat.

– De a szabályzat nem is teszi kötelezővé! – replikázott a csendőr.

Végül is mindenki leeresztette a fegyvereit. Engem pedig német-magyar díszkísérettel kapun kívül tessékeltek.

Még aznap este apám lelőhelyének címe Faragó Gábor kezében volt.

Molnár Péter: A Hold napos arca (1995)